

FEMINITATE ȘI COLONIALISM*Viorel Stănilă*

Cercetător

Institutul de Studii Sud-Est Europene
al Academiei Române

*Motto: "Occidentul a cântat întotdeauna înțelepciunea Orientului,
dar niciodată acolo unde și când trebuia".
(Pirr Daud, maestru sufit)*

Prin anii optzeci ai secolului acesta, când deznaționalizarea minorității turce din Bulgaria devenise demult o politica de stat, circula o anecdotă despre una din întâlnirile președinților de atunci ai Bulgariei și Turciei, întâlnire în cursul căreia Todor Jivkov l-ar fi întrebat pe Suleiman Demirel, omologul său turc, ce pretenții are în privința cetățenilor bulgari de origine turcă. La care, Demirel ar fi răspuns:

“Niciuna! explicând apoi: Cucerirea ținuturilor de dincolo de Strâmtoare au înfăptuit-o numai bărbații otomani și nici-o femeie de-a noastră n-a trecut Bosforul. Așa că nu avem nici o pretenție.”

Reciproca acestei atitudini o constată Gayatri Chakravorty Spivak într-un studiu din 1989, anume „*Can the Subaltern Speak?*” [Dreptul la cuvânt al subalternului]. Spivak observă că același mecanism acționează și în cazul complexului freudian al “*seducerii fiicei*” și în cazul sindromului denumit de ea “*the white men are saving the brown woman from the brown man*” („bărbații albi salvează femeile de culoare de bărbații de culoare”). În acest caz este vorba despre atitudinea administrației coloniale engleze față de ritul arderii pe rug a defunctului și a văduvei sale în societatea tradițională din India secolului trecut¹. Fără a fi interesată de acest izomorfism, Spivak

recunoaște că în această alegorie există “o simetrie satisfăcătoare” și, ceea ce este mai important pentru noi, utilizează asocierea “masculin – imperialist”.

Între naștere și moarte, între actul fondator al unui imperiu de mentalitate asiatică și actul de suprimare a uneia din ultimele forme de rezistență culturală a învinșilor – cum privea administrația britanică ceremonialul funerar *sati* – se deschide un imens câmp de cercetare pentru tema noastră.

Am putea să începem de aici discuția, la fel de bine cum am putea să o începem cu un eveniment din biografia lui Gustave Flaubert, și anume, întâlnirea dintre poet și curtezana egipteană Kuçuk Hanem. Așa cum arată Said²:

... ea niciodată n-a vorbit despre sine, niciodată nu și-a descris emoțiile, felul de a fi, niciodată nu a povestit despre ea însăși. El a fost acela care a vorbit pentru ea, ne-a oferit o reprezentare a ei. El, străinul, relativ bogat și mai presus de toate, bărbatul, ceea ce îi dădea dreptul – e un fapt istoric al relațiilor dominator-dominat – nu numai să o posede fizic, ci să și vorbească în numele ei, să spună cititorilor în ce fel era ea «tipic orientală».

Acest eveniment nu face decât să traducă la scara individualului un tip de raportare colectivă în relația Occidentului cu Orientul, raportare bazată pe putere, dominație și o “complexă hegemonie, nuanțată în diferite grade de intensitate”, cum afirmă Said.³

Cât despre noi, am putea într-adevăr să începem de aici, dar vom prefera să ne întoarcem la Începutul Începutului, la Cartea Cărților și la antifeminismul din acel timp și acel spațiu când a fost scrisă. Ecclesiastul: “Abia am găsit un bărbat dintr-o mie, dar între toate femeile n-am găsit nici-una”⁴. Atitudine care se va transmite și la Evangheliștii Noului Testament, de vreme ce Sfântul Apostol Ioan (4,27) îi arată pe ucenici surprinși de simplul fapt că Hristos vorbește cu o femeie.

Așa cum rezuma Evdokimov, “iudaismul pleacă de la ideea simplistă că femeia a fost scoasă din coasta bărbatului și că pe această coastă bărbații au avut nenumărate naufragii.”. Scoasă din coasta bărbatului,

devenea legitim ca ea să fie scoasă și din templu, iar nașterea unei fete presupunea un număr dublu de purificări decât nașterea unui băiat. “printre cele optsprezece binecuvântări – precizează Evdokimov – se poate auzi «Binecuvântat fii tu Adonai, care nu m-ai făcut femeie»”.⁵

Nici Thales din Milet nu se lasă mai prejos cu mulțumirile, aduse sorții de data aceasta, ca un păgân ce se afla. De ce mulțumește el? Din trei motive:

1. pentru că s-a născut om și nu animal.
2. pentru că s-a născut grec și nu barbar.
3. pentru că s-a născut bărbat și nu femeie.

Dealtfel, pentru greci, femeia, Pandora, n-a fost inventată decât ca o răzbunare a zeilor pe bărbați.

La rândul său, Pitagora va enunța: “Principiul bun creează ordinea, lumina, bărbatul, principiul rău creează haosul, tenebrele și femeia”, pentru ca, odată cu Aristotel, diferențierea să se mute de pe orizontală pe verticală: “Femeia este femeie în virtutea unei anumite lipse de calitate”. Platon nu mai are de făcut decât un pas, valorizând inferioritatea feminină ca malefică, motiv suficient ca să mulțumească și el zeilor că e bărbat.

Condiția inferioară a femeii e vădită și în planul vieții sexuale. Nu avea prea mare importanță pentru cetățeanul polisului care era partenera sa (soție, concubină, sclavă), fapt ce împiedica relația matrimonială să devină o instituție. De fapt, heterosexualitatea se afla într-o competiție liberă cu alte tipuri de sexualitate ceea ce submina și mai mult poziția femeii în cadrul cuplului. Important pentru cetățean (iar femeile nu beneficiau de acest statut) era doar să nu se pună pe sine în poziții infamante pentru prestigiul său civic.

Aceleași observații sunt valabile și pentru societatea romană. Mai mult chiar, dacă pentru greci femeia era o unealtă, un instrument⁶ care își împrumuta calitățile din dărnicia și completitudinea masculină, la romani ea devenise un obiect care “cădea din puterea nelimitată a tatălui, în puterea altuia, *in manum alterius*, ceea ce explică denumirea antică a acestei căsătorii de supunere fără condiții, *matrimonium in manu*”.⁷

Cazurile în care femeile se aflau la conducerea jocului, și ne referim la prostituția sacră, la Oracolele Pithice ori Sibiline, sau la muze ca patroane

ale artelor (aşadar, *patroane*), la o analiză mai atentă se dovedesc a fi doar forme de instituționalizare ale aceleiași ordini masculine.

Dealtfel, cele mai prestigioase moșteniri rămase europenilor de la antici – filozofia greacă și dreptul roman – sunt, prin excelență, domeniile ale afirmării masculine. Însă nicidecum artele occidentale ale iubirii, de exemplu, n-au egalat rafinamentul și subtilitatea taoismului chinez sau tantrismului indian.

Revenind la instituțiile Lumii Vechi, vom conchide cu spusele acelui Paul Evdokimov: “În legile lui Solon, în Levitic, în Codul Roman [...], peste tot femeia este considerată o ființă inferioară și fără drepturi”.⁸

Era, aşadar, o societate creată de bărbați, prin bărbați și pentru bărbați, de aceea tot ce caracteriza masculinitatea în mic, va caracteriza prin omologie și societatea, în mare. Tendința masculină spre expansiune este caracteristică atât individului cât și societății, dar, dacă pentru individ limita e ușor de identificat în femeie, societatea trebuie să-și construiască mai întâi o alteritate pentru a-și identifica mai apoi limita.⁹ Încadrarea acestei alterități în tiparele (canoanele) reprezentării europene nu a fost întotdeauna comodă și uneori a generat crize. Masculinitatea, definită prin trăsături cum sunt temeritatea, expansivitatea, spiritul de aventură, se agita în spatele geniului colonizator roman sau grecesc și tot pe seama ei vom pune mai discretele forme de colonizare practicate de evrei, dacă nu îndelungatele și dramaticele lor exoduri ori rătăcirii – tot atâtea episoade ale unei “Odisei” colective.

Victoria creștinismului, întemeiat în parte pe dogma Imaculatei Concepții, era de presupus că va aduce o restaurare a condiției feminine. Prin însăși completitudinea postulată a naturii masculine, e implicată aici o ruptură în relația cu Dumnezeu. Dar această ruptură, în primele secole ale Bisericii, își va afla pretinsa cauză tot în imperfecțiunea feminină.

Machismul recunoscut al textelor pauline¹⁰ va alimenta scrierile primilor Părinți, alături de propriile lor angoase, transformând femeia din instrument sau obiect în mâna bărbatului în unealtă a diavolului. Astfel, relația de subordonare bărbat – femeie se va transforma într-una antagonică.

Pentru creștinii Bisericii primitive, lupta împotriva trupului era, de fapt, lupta împotriva femeii – manifestare a sexualității prin excelență, deci a

demoniei. De aici a decurs exaltarea – o formă spirituală de sterilizare a femeii, de punere a ei în incapacitate să-și desfășoare, să-și actualizeze întreaga potențialitate, pentru că aceasta, dată fiind natura feminină, nu putea duce la mântuire.

Că lucrurile stăteau tocmai pe dos, că maternitatea femeii e calitatea umană corespunzătoare calității paterne a lui Dumnezeu, încă nu era limpede primilor apologeți, de vreme ce atleții teologiei vor mai dezbate îndelung asupra existenței sufletului la femeie.

Erorile lui Aristotel, cel care privea masculinul ca măsură a tuturor lucrurilor, iar pe femeie ca un bărbat nereușit, o ființă degenerată, vor marca filozofia scolastică, inclusiv pe Sfântul Augustin și pe Toma d'Aquinno astfel că femeia va avea de ispășit o vină dublă: prima, datorată păcatului primordial, a doua, că e femeie. Femeia căsătorită, departe de a fi părtașă la o Taină, se transformase în purtătoare a păcatului, așa că rareori era admisă la Împărtășanie.¹¹

Chiar și o femeie ca sfânta Elisabeta din Turingia nu primea Sfânta Împărtășanie decât la trei mari sărbători.¹² Despre această mentalitate occidentală care izolase femeia într-o crisalidă de prejudecăți, Huizinga spune: "O linie directă de gândire unește teama magică a popoarelor primitive care ocoleau toate fenomenele vieții feminine cu ura și disprețul asceților față de femeie, care, de la Tertullian și Ieronim otrăvesc literatura creștină".¹³

Ioan Chrisostomul era, desigur, o fericită excepție de vreme ce majoritatea asceților se apropiau de concepția lui Schopenhauer, care situa femeia între om și animal, capcană a naturii. De această capcană Kirkegaard se va apăra prin metafizică: "Nenorocirea femeii este de a reprezenta totul la un moment dat și de a nu mai reprezenta nimic în momentul următor, fără a ști bine ce înseamnă ea de fapt ca femeie".¹⁴

Pentru ca Nietzsche să se întoarcă la simplitatea dintru început. Prin concepția sa despre Supraom, face ca bărbatul să redevină măsura tuturor lucrurilor și, din moment ce descrierea biblică a Creației e înțeleasă în sensul

că femeia a fost creată pentru bărbat, concluzia sa este: “Femeia e odihna războinicului”.

Nu am făcut până aici decât o scurtă istorie a reprezentărilor pe care societatea occidentală și le-a construit asupra raportului feminin – masculin.

Cultul virilității sacerdotale la iudei, cultul virilității civice la greci și cultul virilității militare la romani reprezintă ipostazele atitudinii masculine dominatoare pe toate cele trei coordonate ale care definesc europenitatea: cultură greacă – civilizație romană – spiritualitate iudeo-creștină.

Ceea ce particulariza fiecare dintre aceste trei tipuri de societăți concură acum la alcătuirea cadrului general în care se formează și evoluează societatea occidentală.

Definiția lui Nietzsche “Femeia este odihna războinicului.” concentrează în substrat întreaga nostalgie a bărbatului pentru ținutul edenic, paradisul primordial, exuberant și ocrotitor, din care se simte expulzat și pe care femeia îl conține. Tentația bărbatului de a-și subordona femeia vine tocmai din acest reflex de apropiere a sursei, a centrului, de care se simte înstrăinat, vădind prin aceasta ca el reprezintă de fapt adevărata alteritate. Femeia, deținând, prin darul maternității sale, întreaga potențialitate, nu e nevoită să înfăptuiască – de aici aparenta ei pasivitate. Bărbatul – războinicul – cuceritorul, permanent în acțiune are în câmpiile feminității suficient spațiu de manifestare.

Frustrarea bărbatului, totdeauna gata să demonstreze ceva, în fața femeii, etern ascunsă în propria-i inacțiune, își are corespondentul în frustrarea pe care o resimte Occidentul machist în fața prestigiilor Orientului. Ca sursă de valori spirituale și materiale, tărâm al seducției și misterului, Orientul este încărcat cu toate atributele feminității, configurându-se într-un Antioccident¹⁵, o limită a Occidentului, așa cum și femeia este o limită a bărbatului.¹⁶ Iar limita trebuie încălcată, sursa trebuie reintegrată. De aceea, indiferent că vorbim despre individ sau societate, raptul și violul rămân formele de maximă intensitate ale contactului cu alteritatea.

Marile națiuni ale Europei de Vest și-au constituit și consolidat identitățile în paralel cu un intens efort colonizator pentru că, legic, masculinitatea nu se poate afirma prin sine ci doar pe seama celuilalt.

De fapt, orice teoretizare asupra naționalismului, fie din perspectivă etno-culturală (Herder), fie din perspectivă civic-contractuală (Renan), vor fi suprimate de pragmatismul naționalismului de stat, cu dominantă sa virilizantă. Aceasta a și făcut ca odată constituite marile națiuni europene – „instalate cu acte în regulă în confortul lor național, să nu mai ia în considerare micronaționalismele”.¹⁷

Era vital pentru însăși imaginea de sine a acestor mari națiuni, să existe un Celălalt, prin comparație cu care, să-și construiască identitatea. Pentru aceasta, chiar și naționalismul de tip herderian, atât de egalitarist în felul său, admite spiritul de cucerire specific masculin, privit ca o „trăsătură culturală ancorată de epoca arhaică [...] Societatea fiind, în viziunea sa, adevărul unei persoane, «fiecare nouă posesiune îi aparține conform dreptului de război și trebuie să fie împărțită în așa fel încât totul să rămână proprietate comună»”.¹⁸

În virtutea funcției civilizatoare a colonizatorului raporturile cu cel colonizat ajung să se inverseze, primul pol – cel masculin – apărând și mai încărcat de importanță. Banalizând, sclavul nu mai este cel care asigură prin munca sa bunăstarea stăpânului, ci devine acela căruia stăpânul îi oferă șansa unei existențe decente, aproape de lumina culturii dominante, din care are posibilitatea să se împărtășească. În cuvintele lui Victor Hugo: „În alcătuirea actuală a Europei, fiecare stat își are sclavul său, fiecare regat duce în spinare pe cineva. Turcia îi are pe greci, Rusia pe polonezi, Suedia pe norvegieni, Sardinia are Piemontul, Anglia pe Irlanda, iar Franța, Corsica. Astfel, alături de fiecare națiune în stare naturală, există câte o alta în afara stării naturale.”¹⁹

Uneori, cucerirea ajunge să fie justificată de chiar Mitul Eliberatorului, cum se întâmplă în cazul englezilor²⁰, dar, cel mai adesea, de cel al Civilizatorului, mit atât de iubit în societatea franceză a secolului trecut.²¹

Față de aceste mari naționalisme, virile prin natura lor și de aceea în mod necesar colonizatoare, micronațiunile din Europa de est au dezvoltat ceea ce John Plamenatz denumea „naționalismul de tip oriental, în același timp mimetic și concurențial”.²²

Practic, micile națiuni balcanice, pentru că acesta este cazul care ne interesează, ca parte componentă a unui Celălalt, trebuie să parcurgă toate etapele unui proces de *coming-out* pentru a-și defini identitatea. Mai întâi adoptă reprezentarea pe care le au despre ele cei situați în pozițiile dominante pe scena mondială și nu trebuie uitat aici că intelectualii apuseni sunt aceia care, în secolul al XIX-lea, au stat la originea renașterii lingvistice și culturale a națiunilor balcanice. Acestea urmăresc într-o primă fază să se construiască conform reprezentărilor pe care le au despre ele marile națiuni cu identitate deja constituită. Primesc astfel o identitate de grup pe care o accentuează starea de opresiune. Ulterior, în cadrul grupului, odată cu apariția posibilităților de exprimare liberă, sunt conștientizate diferențele și auto reflectarea ia locul reflectării. De cele mai multe ori imaginea despre sine se construiește prin opoziție față de imaginea pe care o oglindește celălalt.

Concret, de la condiția de *millet* creștin în Imperiul Otoman, s-a trecut la declararea unor diferențe a căror recunoaștere a fost solicitată ulterior pe diferite căi. Aceste diferențe opuneau identitatea națională nu atât Imperiului Otoman ca întreg (fărămițat acum), cât și celorlalte individualități naționale înglobate în el.

În procesul acesta de *coming-out*, episodul Războaielor Balcanice ocupă un loc foarte important, nu numai în privința modificărilor de echilibru geopolitic, al prefacerilor teritoriale, sau al confruntărilor militare, ci și sub raportul cristalizării imaginii de sine a balcanicilor. În această direcție e semnificativ că războaiele balcanice survineau unor intense crize de identitate, unor deficite de autoreprezentare. În primul rând pentru că toate popoarele din Peninsula erau divizate intra și extra *limes*, înăuntru și în afara unor granițe naționale. În al doilea rând pentru că mari părți din ceea ce se imagina a fi teritoriile statelor naționale erau înstrăinate. În fine, pentru că relațiile dintre statele balcanice, grevate de lipsurile precizate, avuseseră și ele de suferit: Serbia înfrântă de Bulgaria, Grecia înfrântă de Turcia, Albania fărămițată de interesele șefilor de clanuri, România decepționată după Tratatul de pace de la Berlin și consumată lăuntric de politicianism. Războaiele Balcanice au oferit tinerelor state posibilitatea unor manifestări care să le compenseze complexe de inferioritate și să le satisfacă orgoliile.

Ca foste părți ale unei alterități de tip oriental, afirmându-și acum dreptul de întoarcere în Europa, statele balcanice acționează în timpul războaielor din 1912 – 1913 ca și cum prețul acestei reintegrări ar fi negarea acelei alterități (atât în exterior, prin intenția, declarată și urmărită tactic, de izgonire a turcilor din Europa, cât și intern, prin politica de oprimare a turcilor și musulmanilor deveniți minoritari în Grecia, Bulgaria și Serbia. Așadar, un puseu de masculinitate cu dublă orientare: una extrovertă și alta introvertă, care să deschidă balcanicilor porțile Europei, calea spre celălalt pol.

Problema, trebuie să recunoaștem, este la fel de actuală și astăzi, când raporturile identitate europeană / alteritate se construiesc pe alte baze, dar Balcania a rămas în aceeași zonă gri a liminarității, din care se profilează recuperarea ei doar ca un nou suport cu ajutorul căruia Europa post-colonială și postmodernă să-și construiască alteritatea.

Aceste precizări ne dezvăluie întreaga miză a războaielor balcanice, în general și a participării României la cel de-al doilea, în particular.

Prin invadarea Bulgariei și prin pacea orchestrată la București după încheierea armistițiului, România s-a transformat pentru moment, în percepția generală, dintr-un „grânar al Europei” într-un „jandarm al Balcanilor” (cum era numită în presa franceză). Aceasta reprezintă o importantă mutație la nivelul reprezentării pentru că un atribut prin excelență feminin era înlocuit de unul eminamente masculin, iar aceasta în strictă asociere cu un act de forță, de cucerire, de dominație, chiar dacă în forme deosebit de menajante pentru victimă. De altfel, corectitudinea, curtenia și uneori providențialitatea administrației militare românești din Bulgaria vor fi valorizate de presa românească drept atribute ale eroului civilizator.

Faptul că, pe termen lung, acest episod va fi lipsit de efecte asupra mentalității românești ține, în parte măcar, de inconstanța temperamentului național și, în ultimă instanță, de profilul psihologic feminoid al națiunii române, așa cum era el constatat de Dimitrie Drăghicescu încă din 1907.

Așadar, condiției submisive a multicolonizatului – politic, social, economic sau cultural – deci unei condiții asociate feminității, i se asociază o feminitate de substrat psihologic. Probabil că aceasta e marea diferență dintre

noi și occidentali: machismul societăților apusene în opoziție cu feminitatea etnosului românesc, ceea ce face ca noi, deși europeni în fond, să fim percepuți ca *Altfel* în formă și, de aceea, neacceptați.

Această constatare privește, de fapt, întreaga arie balcanică, definită de același atașament feminoid față de tradiție, de aceeași labilitate a alcătuirilor instituționale, de aceeași exagerată violență, specific feminină, în conflictele interetnice, de duplicitate politică.

Revenind asupra tezei naționalismului de tip oriental, se constată mimetismul și spiritul concurențial în actul de forță al României față de Bulgaria, ca și în rolul de lider asumat în cadrul tratatelor de pace de la București de către guvernul român. Rolul acesta poate fi interpretat ca o tentativă de substituie a poziției de mare putere pe care o deținuse Anglia în cursul negocierilor de la Londra – 1912.

Invadarea Bulgariei la 2 iulie 1913 și întreaga epopee de treizeci de zile care i-a urmat, a generat, în Vechiul Regat, o invazie „în reflux”, aceasta de natură culturală. În spiritul celei mai bune tradiții coloniale britanice ori franceze, un puternic val de presă memorialistică a inundat literatura română. Ofițeri, preoți și scriitori profesioniști (Constantin Gane, Haralamb Lecca, Al. Lascarov-Moldovanu, Nicolae Iorga, Mihail Sadoveanu) s-au grăbit să immortalizeze evenimentele.

Ca și Flaubert, toți s-au simțit datori să relateze cum este *Celălalt* și ce îl face să fie diferit. Pentru aceasta, se rezumă la actualizarea unui complex arhetipal de atitudini prin care eul colectiv se situează față de celălalt.

Relevant este cazul lui M.Sadoveanu, care parcurge un cerc complet al experienței de război: ca învingător al Bulgariei în 1913 și ca învins al lor mai apoi, în 1916-1917.

Volumul său, *44 de zile în Bulgaria*, seducător poate prin „dulcele grai moldovenesc”, nu are nimic personal. E o lungă înseriere de stereotipuri culturale particularizate în relația cu un anume tip de alteritate.

Nu lipsește nici evocarea unui trecut național glorios²³, nici deplângerea decăderii din urmă²⁴, nici momentul miraculoasei renașteri întâmplată prin har divin și în numele unei misii sacre:

„Blândul nostru popor, ca niciodată, înnebunit de chestia Silistrei, simțind instinctiv parcă primejdia viitorului, se mișcă.[...] Mobilizarea e hotărâtă. Urmează campania repede din iulie – într-o clipă talgerul balanței cade greu înspre partea noastră. Toate planurile Bulgarilor și concentrările lor de oști, care ar fi dat poate peste cap pe Sârbi și pe Greci, cad în baltă. În câteva zile urgia balcanică, cruntele războaie și măceluri, nesfârșita jale a poporului iau sfârșit – și curcubeul păcii strălucește pe un cer împlânzit.[...]

Oșteanul țării tale n-a prădat și n-a violat. A răbdat ca cerbul rănit lângă izvor, pe când oștenii celorlalte monarhii se tăvăleau în sânge și lacrimi de nevinovați. N-a întins mâna să fure și să taie. Într-o disciplină aspră a trecut Balcanii și s-a întors având în juru-i și în spate și pretutindeni un grozav flagel. Prin suferințele și prin răbdarea lui s-a ridicat la eroismul unei națiuni civilizate.”²⁵

Ultima propoziție: „Prin suferințele și prin răbdarea lui s-a ridicat la eroismul unei națiuni civilizate.” Rezumă întreaga chestiune și trasează granița dincolo de care se vor găsi barbarii: „Vedeam deslușit înaintea mea, o hoardă urâtă și bărboasă (nu înțeleg de ce ostașii bulgari îmi apăreau în închipuire urâți și bărboși)”²⁶. Desigur, imaginarul e cel care creează premisele receptării realității și de aceea întâlnirea efectivă cu *Celălalt* va fi consemnată în aceiași termeni: lipsa de îngrijire a hainelor, murdăria locuințelor.

Un sincretism simbolic care nu lasă loc pentru nuanțe face din Pacificator²⁷, în speță „bunul și blândul nostru soldat”, în același timp un Eliberator (populația civilă este eliberată de flagelul războiului, inamicii capturați sunt scutiți de prizonierat) și un Legiuitor (administrația militară românească soluționează cauze penale și civile între bulgari, haosul războiului este înlocuit cu ordinea și legea care par a fi mai mult în beneficiul autohtonilor decât al ocupanților – astfel încât, un alt participant la campanie, Al. Lascarov-Moldovanu se mira că autoritățile române se purtau cu mai

multă omenie față de cei ocupați decât față de soldații proprii.²⁸). Nu mai puțin Salvator (înzestrează fete de măritat, cumpără copiilor cărți de școală, ajută financiar văduvele de război, recoltează grâul bătrânilor neputincioși, salvează Bulgaria de ocuparea integrală de către sârbi și greci, în fine, salvează pacea Europei), soldatul român este perceput într-o postură aproape cristianică: „În bățatură dormeau pretutindeni, sub cerul de vară, gospodari, cadâne și copii. «Băgați de seamă, băieți, grăi căpitanul, să nu deșteptați copiii...»”²⁹

Desigur, exemplaritatea soldatului român nu putea răscumpăra în nici un fel demnitatea lezată a poporului învins. Când le va veni rândul, ocupanții bulgari ai Dobrogei și Munteniei vor motiva cu un singur cuvânt abuzurile și atrocitățile comise asupra populației civile: 1913.

Această barbarie în acțiune, pe care Sadoveanu o va denunța în paginile cotidianului *România*, era constatată în primă instanță doar în starea ei latentă: lipsa de îngrijire a îmbrăcămînții în general, murdăria din locuințe, absența oricărui element decorativ din ambientul domestic al țărânului bulgar. Cu un cuvânt, un ținut culturalmente virgin care trezește vocația civilizatoare a ocupantului.

În acest context, marele moment al întâlnirii cu *Celălalt* pare desprins din cronicile conchistadorilor:

„Înainte de a ieși din orașel, trupa sta rânduie la locul de adunare și mulți târgoveți și copii ne priveau cu oarecare curiozitate: eram dihăanii rare pentru ei: cei mai mulți dintre noi eram blonzi și în straie albastre ca cerul. Păroși și sprâncenați, cetățenii ne priveau cu o nepăsare care în intenția lor trebuia să fie ofensatoare. Copii și copile purtau în mână buchete – de vânzare.”³⁰

În lipsa reacției așteptate din partea *Celuilalt*, Sadoveanu își construiește propriul Orient:

„Turcii sunt oameni liniștiți și melancolici – cel puțin cei de la Ghighen îmi păreau așa. Când le amintii, în puține cuvinte, de stăpânirea lor de odinioară, oftară dând din cap, cu privirile înnegurate. Cu prieteni și cu blândețe, ne conduseră, pe mine și pe

căpitan, într-un bordei larg, destul de urât pe dinafară, dar înlăuntru strălucitor de curățenie. Podoabe de horbote și chilimuri se vedeau în colțul fiecărei încăperi; pe divanuri covoare, și arme vechi sedefate aninate în părete. În fund, în stative mari, o pânză cu alesături. Gospodina cu câteva clipe înainte sărise de la vatale și fugise de privirile străinilor”³¹

„Un copil aduse cafele în filigene, pe o tipsie. Răsucirăm țigări, sorbirăm în tăcere și cu sprâncenele înălțate din băutura fierbinte.”³²

Recunoașterea venită din partea foștilor stăpâni echivalează cu omologarea unui *pattern* în care se înscriau dominatorii: „ Voi altfel de oameni...voi altfel de oameni.”

Cartea este, pe de altă parte, cronică a unui eșec pentru că din panoplia eroismului românesc lipsește cea mai importantă „insignă”: aceea a Învingătorului. Pe teren propriu, și cu toate atuurile de partea ei, România pierde cauza aromânilor.

Ce va rămâne din toate acestea, din moment ce nici una dintre scrierile participanților la campanie nu poartă pecetea individualității ?

Un cântec bătrânesc, o baladă. Practic, realitatea este sublimată în epic aproape instantaneu. Nici nu ajunseseră bine trupele din nou la Dunăre, că versurile se și născuseră:

„Și-am zis verde de doi brazi –
Dar la pomii depărtați
Zac o parte dintre frați
De holeră secerăți,
Mii și sute-nmormântați –
De Domnul fie ertați!”

Tradiția, susținută de forța ei feminină, își reintră în drepturi. Produsul folcloric reduce factualul la exemplar. Aici, în Balcani, unde gregarul nu este o expresie a primitivismului, ci a feminității, individualul nu poate exista decât ca expresie a generalității.

Note

¹ Spivak, Gayatri Chakravorty, “Can the Subaltern Speak?”, in Lemert, Charles (ed.), *Social Theory – The Multicultural and Classic Readings*, Westview Press, 1999 : “The masculin-imperialist ideological formation that shaped that desire into «the daughter’s seduction» is part of the same formation that constructs the monolithic «third world woman».”, pp.611 – 612. (în continuare, [8])

² “... she never spoke of herself, she never represented her emotions, presence, or history. He spoke for and represented her. He was foreign, comparatively wealthy, male, and this were historical facts of domination that allowed him not only to possess Kuçuk Hanem physically, but to speak for her and tell his readers in what way she was «typically Oriental»”. Said, W. Eduard, *Orientalism. Western Conceptions of the Orient*, Penguin, 1978, p.5. (în continuare, [7])

³ Said: “The relationship between Occident and Orient is a relationship of power, of domination, of varying degrees of a complex hegemony”. [7], p.5.

⁴ Cf. Evdokimov, Paul, *Taina Iubirii*, Christiana, București, 1999, p.30. (în continuare, [3])

⁵ [3], idem.

⁶ Cf. [3], p.20: “Cuvântul lui Demostene care a răsunat cândva în plin tribunal: «Avem soții ca să ne perpetuăm numele, concubine ca să ne îngrijască, curtezane ca să ne distreze» n-a pierdut nimic de-a lungul veacurilor din brutală lui sinceritate”.

⁷ [3], idem.

⁸ [3], p.30.

⁹ [7], p.5: “The Orient is not only adjacent to Europe; it is also the place of Europe’s greatest and richest colonies, the source of its civilizations and languages, its cultural contestant, and one of its deepest and most recurring images of the Other. In addition, The orient has helped to define Europe (or the West) as its contrasting image, idea, personality, experience.”

¹⁰ Ariés, Phillipe & Bejin, André (ed.), *Sexualități Occidentale*, Antet, Oradea, 1998, p.53. (în continuare, [1])

¹¹ [3], p.26.

¹² [3], p.27.

¹³ [3], idem.

¹⁴ [3], p. 31.

¹⁵ Bhabha, K. Homi, “The Other Question: Difference, Discrimination and the Discours of Colonialism”, în Backer, Fr., Hulme, P., Iversen, M.(ed.), *Literature, Politics and Theory – Papers from the Essex Conference (1976 – 1984)*, London & N.Y., p. 151. (în continuare, [2]): “... the strategic failure of logocentrism would have to be given a displacing and subversing role, this requires that the «non-satisfaction» should be specified positively which is done by identifying an anti-west”.

¹⁶ [3], p.31: “Conflictul este ireductibil. Bărbatul caută să se afirme depășind ceea ce îl limitează. Or femeia, orice femeie, este o limită. Bărbatul poate dori somnul reconfortant la sânul mamei și poate fi atras violent de polul opus al ființei sale, dar întotdeauna va resimți această aventură, de îndată ce se prelungește, ca pe o degradare a virilității sale, ca pe o închisoare care îi îngustează orizonturile și îi mărginește spiritul”.

¹⁷ Hermet, Guy, *Istoria naționalismelor și naționalismului în Europa*, Institutul European, Iași, 1997, p.161. (în continuare, [4])

¹⁸ Cf.[4], p.149.

¹⁹ Cf.[4], p.189.

²⁰ [4], p.199: “Joseph Chamberlain le spusese englezilor «Învățați să gândiți imperial!». Englezii îi vor urma sfatul, chiar și la nivelul maselor populare pentru care mândria izvorâtă dintr-un soi de superioritate nativă demonstrată prin expansiunea mondială a țării lor, părea să compenseze mediocritatea existenței cotidiene [...]. Pentru britanici, celelalte au neșansa de a trăi în ignoranța libertății, într-un soi de vast Orient ale cărui porți se deschid chiar din portul Calais, fiind vorba aici chiar de cei foarte apropiați care suportă povara «dublei educații, a despotismului și a catolicismului».”

²¹ [4], p.199: “Autosatisfacția francezilor se exprimă în alt mod. Ei nu se consideră doar inventatorii libertății, ca englezii ci, pur și simplu inventatorii civilizației. Această prejudecată rămâne neschimbată la Guizot care, în 1928, apreciază că «nu există idee măreață care să nu fi trecut mai întâi prin Franța», la Napoleon al III-lea, care consideră Franța drept «o santinelă înaintată și primul pion al civilizației»...”

²² [4], p. 169.

²³ Sadoveanu, M.- *44 de zile în Bulgaria*, Cartea Românească, București, 1914, p.78: “Iubiții mei camarazi! Ales între neamurile din acest colț de lume a fost poporul românesc. Trăind într-o țară mândră și îmbelșugată, blajin, creștin și primitiv, senin la obraz și drept la inimă a fost pus parcă aici anume de Dumnezeu ca să înflorească între pustiuri și neamuri sălbatice. Așa în vechi vremuri aici la Dunăre și Carpați, neamul nostru a făcut așezare frumoasă, după ce cu ajutorul lui Dumnezeu și cu braț de criță, a zdrobit fălcile tuturor liftelor păgâne.” (în continuare, [6])

²⁴ [6], p. 9: “Răbdătoare, umilită și tristă, stătea biata noastră țărișoară între celelalte țări din lumea asta. Fusesem cei dintâi între balcanici și cădeam pe planul cel din urmă. Și totuși aveam puterea și puțința să ne schimbăm soarta și să înlăturăm rușinea aceasta publică – ca să zic așa. Ne arătau toți cu degetul! În Apus se jucau pe scenele teatrelor de vară reviste în care eram făcuți de râs și de ocară, în aplauzele burghejilor grași, - care niciodată n-au știut pe ce continent și la ce țărmure de mare se află România!”

²⁵ [6], p. 12.

²⁶ [6], p. 36.

²⁷ Unul din cuvintele cheie ale textului este bg. “mir”(мир) = rom. „pace”.

²⁸ Lascarov-Moldovanu, Alexandru, *Zile de campanie. Iunie – August 1913*, Depozitul General Librăria Stăiciulescu, București, 1915, p.127: “Noi însă avem în noi... microbul

omeniei. Am fi fost în stare să-i despăgubim și pentru... neplăcerea sentimentală pricinuită de ocupația militară. Am fi fost în stare să ni impunem cele mai grele privațiuni ca să nu supărăm pe acești vecini ai noștri, care *niciodată* n-au avut pentru noi o atitudine frumoasă, când erau *datori* s-o aibă, căci ce-am făcut noi pentru ei, n-au făcut niciodată ei pentru noi..." (în continuare, [5])

²⁹ [6], p.94.

³⁰ [6], p. 211.

³¹ [6], p.101.

³² [6], p.107.